

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ

Μαξ Νετλάου

Ελιζέ Ρεκλύ.

Ένας αναρχικός και λόγιος

Μετάφραση-επιμέλεια:

Γιάννης Καραπατάς

Εκδόσεις Τροπή,
2005, σ. 369

Με το σύντομο αυτό σημείωμα θα ήθελα απλώς να κάνω ευρύτερα γνωστή την ελληνική μετάφραση από τα γερμανικά της βιογραφίας του αναρχικού Γάλλου γεωγράφου Elisée Reclus (1830-1905), γραμμένη το 1928 από τον επίσης αναρχικό Γερμανό ιστορικό Max Nettlau.

Η σημασία αυτού του βιβλίου έγκειται, εκτός των άλλων, στο γεγονός ότι μπορεί να αποτελέσει την απαρχή για βαθύτερη γνωριμία με το ίδιο το έργο του Reclus στην Ελλάδα, από το οποίο ψήγματα μόνο, απ' όσο ξέρω, έχουν μεταφραστεί (π.χ. «Εξέλιξις και εξέγερσις», *Σοσιαλιστής*, 1-3, 1896). Πιο συγκεκριμένα, η επικαιροποίηση του επιστημονικού έργου και της δράσης του Reclus σήμερα, όπως στη δεκαετία του 1980 στη Γαλλία, με την ανατύπωση μεγάλων τμημάτων από το ογκώδες έργο του *Ο άνθρωπος και η γη* (*L'Homme et la Terre*, 2 τόμοι, Paris: La Découverte, 1982), μπορεί, νομίζω, να συμβάλει στην ανανέωση της γεωγραφικής προβληματικής, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά στη σχέση της με τα κοινωνικά προβλήματα ευρύτατης κλίμακας, τα οποία σήμερα τίθενται όλο και πιο επιτακτικά με την εξάπλωση του καπιταλισμού και του νεοφιλελευθερισμού σε ολόκληρη την υφήλιο.

Από αυτή την άποψη, η παραπάνω βιογραφία δίνει σε όσους ενδιαφέρονται για μια κοινωνική και κριτική γεωγραφία το έναυσμα για άμε-

ση και πληρέστερη γνωριμία με το ίδιο το έργο του Γάλλου γεωγράφου.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Επίκ. Καθηγήτρια, Τμήμα Ιστορίας,

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

*

ΕΛΙΣΕΑΙ ΡΕΚΛΥΣ

Ο μέγας γεωγράφος Έλισεαί Ρεκλύς, ούτινος ο θάνατος άνηγγέλθη προχθές, ήτο συγχρόνως μέγας αναρχικός, όχι αναρχικός τής δυναμίτιδος και τής καταστροφής όπως τὸ έννοοῦμεν ἐδῶ, ἀλλ' ιδεολόγος πιστεύων ὅτι τότε μόνον θά καταστή δυνατή ἡ γενική εὐτυχία εἰς τὸν κόσμον καὶ θά δυνήθῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος νὰ βαδίσῃ ἀκωλύτως καὶ χωρὶς περισπασμοὺς πρὸς τὸν προορισμὸν του, ὅταν θά λείψουν αἱ συνθήκαι, αἵτινες ἐδημιουργήθησαν πρὸς ὠφέλειαν, οὐχὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ὀλίγου ἀριθμοῦ ἀνθρώπων καὶ τάξεων τινῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀντὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων θά διέπουν τὴν ζωὴν καὶ τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μόνον οἱ νόμοι τῆς φύσεως.

Ἀλλ' ἐὰν ὁ ἴδιος εἰς πολλὰς περιστάσεις ἐκηρύχθη κατὰ τῶν βιαιῶν μέσων, αἱ ἰδέαι του ἐχρησίμευσαν ὡς λάβαρον ἀνθρώπων ἐννοούντων νὰ ἐπιβάλωσι τὰς ἀναρχικὰς ἰδέας διὰ τοῦ τρόμου καὶ τῆς βιαιᾶς ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων.

Ὁ Ρεκλύς ἦτο υἱὸς ἱερέως ὅστις ἐγένετο περιώνυμος εἰς τὴν Πρόνδην διὰ τὴν αὐστηρὰν ἀπλότητα τῶν ἡθῶν του καὶ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν του. Ὅλοι οἱ δυστυχεῖς, ὅλοι οἱ ἀέλπιδες οἱ ἀπευθυνόμενοι πρὸς αὐτὸν εὗρισκον παρηγορίαν καὶ ἀνακούφισιν. Ἐνεκα τῆς ἀποστροφῆς του πρὸς τὴν αἵματοχυσίαν ὑπῆρξε καθ' ὅλον του σχεδὸν τὸν βίον φυτοφάγος.

Τὰς πατρικὰς τούτας παραδόσεις ἡ σοφία καὶ ἡ διάθερμος ψυχὴ τοῦ υἱοῦ ἐξώθησαν εἰς ἀκροτάτας οὐτοπίας, μὴ ἀναγνωριζούσας κανένα περιορισμὸν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀνθρώπων.

Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἰδεῶν του συνέτεινε καὶ ἡ γερμανικὴ φιλοσοφία, καθότι τὰς

σπουδὰς του ἔκαμε κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς πρωσοικὰ λύκεια καὶ πανεπιστήμια.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐρρίφθη ὁλοψύχως καὶ μὲ ὅλην τὴν νεανικὴν του ζωρότητα εἰς τὰς δημοκρατικὰς ἰδέας τοῦ 1848' ἔπειτα δὲ μετ' οὐχ ἥττονος ζωρότητος μετέσχεν εἰς τὴν διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ναπολέοντος Γ', διὸ καὶ ἐξωρίσθη. Τὰ ἔτη δὲ τῆς ἐξορίας καὶ τῆς περιπλανησεώς του ὅτε μὲν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅτε δὲ εἰς τὴν Ἱρλανδίαν, εἰς τὰς Ἦν. Πολιτείας καὶ τὴν Νότιον Ἀμερικὴν, ἐχρησιμοποίησεν εἰς τὰς μελέτας ἐξ ὧν προήλθε τὸ τεράστιον ἔργον του, οἱ δέκα ἐννέα τόμοι τῆς «Παγκοσμίου Γεωγραφίας», ἐκτὸς πολυαριθμῶν ἄλλων μικροτέρων πραγματειῶν καὶ ἄρθρων πάσης ὕλης.

Ἡ μεγάλη γενναιοψυχία του, ἡ ἀκλόνητος πίστις εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἡ πεποίθησίς του εἰς τὴν ἀποκατάστασιν δικαιοσύνης πληρεστέρας καὶ τελειότερας ἐπὶ τῆς γῆς τὸν ὠθοῦν πρὸς πᾶν κίνημα φιλελεύθερον, ὅσονδήποτε παράβολον καὶ ἄκρον. Τὸ 1871, ἀφοῦ ὑπῆρτήσεν τὴν πατρίδα του ὡς ἐθνοφύλαξ καὶ ὡς ἀεροναύτης, ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς «Κοινότητος» καὶ ὑπῆρξε συνεργάτης εἰς τὸ ἀναρχικὸν φύλλον «Κρανὴ τῶ λαοῦ». Συλληφθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τῶν Βερσαλλιῶν, κατεδικάσθη εἰς ἀειφυγίαν, μετὰ ἐπτάμηνον φυλάκισιν.

Ἀλλ' ἡ καταδίκη του ἐκίνησε τὰς διαμαρτυρίας ὅλων τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης, ὅπως περίπου συνέβη πρὸ καιροῦ, κατὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Μαξίμου Γκόρκη εἰς τὴν Ρωσίαν. Οἱ ἐπιφανέστεροι εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰ γράμματα μὲ τὸν Δάρβιν ἐπὶ κεφαλῆς ἀπηύθυνον πρὸς τὴν Γαλλικὴν κυβέρνησιν ἔκκλησιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Συνεπεία τούτου ὁ Θιέρσος περιώρισεν τὴν τιμωρίαν τοῦ εἰς βραχείαν ὑπερορίαν.

Ὁ Ρεκλύς ἐγκατεστάθη τότε εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Ἑλβετίαν καίτοι δὲ μνηστευθεὶς τὸ 1879, ἐξηκολούθησε κατὰ προτίμησιν νὰ ζῇ ἔξω τῆς Γαλλίας. Εἰς τὴν Γενεύην συνεδέθη μὲ τοὺς Ρώσους ἐπαναστάτας πρίγκηπα Κροπότκιν καὶ Μπακουνίν' ἀνεμίχθη εἰς τὴν καταδιώξιν ἣτις ἐγένετο ἐναντίον τοῦ πρώτου καὶ ὑπεστήριξε τὸ ἀναρχικὸν κίνημα τοῦ 1889-1892, οὐ-

τινος συνεμερίζετο τὰς τάσεις, ἀλλ' ἀπεδοκίμαζε τὰς βιαιότητας.

Διαμένων ἐν Ἑλβετίᾳ κατάρθρωσε ν' ἀπαλλαγὴν τὸσον ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τὰς γενικώτερον παραδε- δεγμένας καὶ τὸσον σεβασμὸν ἔτρεφε πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς θελήσεως, ὥστε ὑπάνδρευσε τὰς θυγατέρας του περιορισθεῖς μόνον νὰ δώσῃ τὴν συναί- νεσίν του ὡς ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, ὅπως ὁ Ἰωάννης Φρεμόν εἰς τὸ «Παρί- σι» τοῦ Ζολᾶ.

Τὸ 1892 τοῦ προσεφέρθη ἔδρα καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Βρυξελλῶν. Ἀλλὰ δὲν μετέβαλε τὰς περὶ ἐλευθερίας ιδέας του, ὡς φαί- νεται ἐκ τοῦ συγγράμματός του, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη τὸ 1898 ὑπὸ τὸν τί- τλον «Ἡ ἐξέλιξις, ἡ ἐπανάστασις καὶ τὸ ἀναρχικὸν ἰδεῶδες».

Ὁ Ρεκλὺς ἐξῆ συμφώνως μὲ τὰς ιδέας του, ἀπλούστατα, μὲ ἀπλότητα βίου σχεδὸν ἀρχέγονον. Τὸ γραφεῖον καὶ ὅλη ἡ κατοικία του περιείχον ἔπιπλα μόνον ἐκ λευκοῦ ξύλου καὶ ράφια κατὰ- φορτα ἀπὸ βιβλία. Ἀποκρούων πᾶσαν ἀτομικὴν περιουσίαν, εἶχε περιορίσει τὰς ἀνάγκας του εἰς τὸ ἐλάχιστον καὶ ἀπαραίτητον· καὶ πᾶν ὅ, τι δὲν τοῦ ἦτο ἀμέσως καὶ ἀπαραίτητως ἀναγκαῖον, τὸ ἔδιδεν εἰς τοὺς πτωχοὺς. Διηγοῦνται ὅτι δὲν ἐκράτησε ποτὲ πλέον τῆς μίας ἡμέρας τὰ πολυάριθμα χρυσᾶ μετάλ- λια τὰ ὁποῖα ἔλαβε κατὰ καιροὺς διὰ τὰ ἔργα του.

Πρὶν ἢ τὸν καταλάβῃ ὁ θάνατος ἐπρόφθασε καὶ ἐπεράτωσε τὸ ἔργον εἰς τὸ ὁποῖον συνεκέντρωσε τὰ γενικὰ συ- μπεράσματα ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν του μελετῶν καὶ παρατηρήσεων. Τὸ ἔργον τοῦτο φέρει τὸν τίτλον «Ὁ ἄν- θρωπος καὶ ἡ Γῆ».

Τὴν γενικὴν ιδέαν τοῦ ἔργου τού- του μαντεύομεν ἐκ τῆς ἀκολουθοῦ περικοπῆς τοῦ τελευταίου τόμου τῆς γεωγραφίας του: «Παντοῦ τοῦ κό- σμου ἐνόμισα ὅτι εὕρισκόν μιν εἰς τὴν οἰκογένειάν μου, εἰς τὴν πατρίδα μου, μεταξὺ ἀδελφῶν. Δὲν πιστεύω ποτὲ νὰ παρεσφύρθην ἀπὸ αἰσθημα διαφορετι- κὸν της συμπαθείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς μεγάλης πα- τρίδος. Ἐπὶ τῆς σφαίρας ταύτης ἦτις στρέφεται μὲ τὴν ταχύτητα εἰς τὸ

διάστημα, ὡς κόκκος ἄμμου εἰς τὸ ἄπειρον, ἀξίζει τὸν κόπον νὰ μισοῦμε ἀλλήλους;»

ΔΙΑΒΑΤΗΣ

[Αναδημοσίευση ἀπὸ το ὑπ' αριθ. 3120 φύλλο τῆς εφημερίδας *Εμπρός*, 28/6/1905. Ο υπογράφων «Διαβάτης» εἶναι ὁ γνωστός πεζογράφος - χρονο- γράφος Ἰωάννης Κονδυλάκης (1862-1920).]

*

Jilly Traganou

The Tokaido Road. Traveling and Representation in Edo and Meiji Japan

Routledge/Curzon, New York & London, 2004, σ. 270

Τι εἶναι ὁ δρόμος; Εἶναι μόνο μια υ- ποδομὴ γιὰ τὴ μεταφορὰ ἀνθρώπων καὶ φορτίων ἀπὸ ἓνα σημεῖο σὲ ἓνα ἄλλο, ἢ ἔχει ὁ ἴδιος ταυτότητα; Εἶναι μια σιδερένια κατασκευὴ ἢ ενσωμα- τώνει ἰδεολογίες; Τον διαμορφώ- νουν οἱ ταξιδιωτικὲς καταστάσεις ἢ αὐτὸς μὲ τὴ σειρὰ του διαμορφώνει τὸν ταξιδιώτη;

Τέτοιον τύπου ερωτήματα αντι- μετωπίζει ἡ Τζίλλυ Τραγανού, ἐξετά- ζοντας τὸ δρόμο τοῦ Τοκάιντο σὴν Ἰαπωνία τὴν περίοδο 1603-1912. Πρόκειται γιὰ ἓνα δρόμο 500 χλμ. περίπου, κατὰ μῆκος τῆς ακτῆς τοῦ Εἰρηνικοῦ, ποὺ ἐνώνει τὶς κύριες πό- λεις τῆς Ἰαπωνίας, τὸ Τόκιο, τὴ Να- γόγια, τὸ Κιότο καὶ τὴν Οσάκα. Ἡ Τραγανού στο βιβλίο τῆς παρακο- λουθεῖ τὴν ἐξέλιξη τοῦ δρόμου τόσο ὡς φυσικῆς κατασκευῆς ὅσο καὶ ὡς ταξιδιωτικῆς ἐμπειρίας, σὲ δύο δια- φορετικὲς περιόδους τῆς ἱστορίας τῆς Ἰαπωνίας. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ περί- οδος Ἐντο (1603-1868), ὅταν ἡ Ἰα- πωνία εἶναι μια κλειστὴ χώρα, καὶ ἡ δευτέρη ἡ περίοδος Μείτζι (1868-

1912), ὅταν ἡ χώρα, μετὰ ἀπὸ τὴν πί- εση τῆς Δύσης, ἀνοίγει τὰ λιμάνια τῆς καὶ υιοθετεῖ οικονομικὲς καὶ πο- λιτισμικὲς ἀξίες τοῦ δυτικοῦ πολιτι- σμοῦ.

Ὁ δρόμος τοῦ Τοκάιντο ἦταν ὁ σημαντικότερος δρόμος τῆς Ἰαπωνί- ας τὴν περίοδο Ἐντο, μια διαδρομὴ ποὺ γινόταν μὲ τὰ πόδια καὶ ποὺ ἦ- ταν ἐγγεγραμμένη σὴν συλλογικὴ μνήμη ὅχι ἀπλὰ ὡς μια λειτουργικὴ υποδομὴ μεταφορᾶς, ἀλλὰ κατεξο- χὴν ὡς τόπος περιθωρίου μα καὶ παι- χνιδιού, ἀναψυχῆς μα καὶ θρησκευ- τικῆς ἀναζήτησης. Ἦταν, ἐπίσης, ὁ τόπος τῶν τοποθεσιῶν ἐκείνων ποὺ εἶ- χαν μεγάλη συμβολικὴ σημασία σὴν ἰαπωνικὴ ἱστορία καὶ μυθολογία. Με τὸ πέρασμα σὴν ἐπόμενη περίοδο Μείτζι ἀλλάζει ἡ ταυτότητα τῆς δια- δρομῆς. Αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ περίοδος σηματοδεύεται ἀπὸ τὴν ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας, τὴ δημιουργία τῆς νέας πρωτεύουσας τῆς χώρας, τοῦ Τόκιο, ἐδρας τῆς κεντρικῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ αυτοκράτορα, ὅπως καὶ τὴν κα- τασκευὴ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμ- μῆς παρὰ ἄλληλα μὲ τὸ δρόμο. Τότε ἀλλάζει καὶ ὁ δρόμος τοῦ Τοκάιντο. Ἡ διαδρομὴ μεταμορφώνεται σὲ ἐρ- γαλεῖο τῆς νέας κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ ἐγγράφεται σὴν συλλογικὴ μνήμη ὡς τόπος τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ, τῆς προόδου καὶ τῆς δυτικοποίησης.

Ἡ προσέγγιση τῆς συγγραφέως βασίζεται σὴν ἀναγνώριση τῆς ἰδεο- λογικῆς χρήσης τοῦ δρόμου. Ἔτσι, ὁ ἀναγνώστης δὲν ἔχει μόνο τὰ ιστορι- κά στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ Το- κάιντο, ἀλλὰ καὶ μια πολυεπίπεδη πε- ριγραφή τῆς διαδρομῆς ἀπὸ τὴν πλευ- Ͼ ἐκείνων ποὺ τὴ ζωγράφισαν, τὴν ταξίδεψαν, τὴ θεωρητικοποίησαν, τὴν περιέγραψαν ὡς ταξιδιωτικὸ ὁδηγὸ ἢ στα πλαίσια μιᾶς μυθιστορίας. Ἡ συ- γκριτικὴ μελέτη τῶν ἀναπαράστασε- ὦν τοῦ δρόμου τοῦ Τοκάιντο, ὅπως παρουσιάζονται σὲ χάρτες, ταξιδιω- τικοὺς ὁδηγούς, ἡμερολόγια, ζωγρα- φίες, μυθιστορήματα καὶ ποιήματα τῶν περιόδων ἐκείνων, ἀποτελεῖ ση- μαντικὴ μεθοδολογικὴ συμβολὴ στα ζητήματα ἀνάλυσης τοῦ χώρου.

Βασικὸ θεωρητικὸ πλαίσιο τοῦ